

Kurt Larsson

SÄBY - MIN HEMBYGD

Soldater & Soldattorp

SÄBY
HEMBYGDSFÖRENING
Grundad 1924

Vid Säby Hembygdsförenings årsmöte i mitten av mars 2005 lovade jag något oöverlagt att inventera soldattorpen i Säby. Det visade sig vara lättare sagt än gjort.

I Krigsarkivet och på andra ställen finns mycket att läsa om de indelta soldaterna som bebodde torpen, men för att klara åtagandet inom rimlig tid måste jag begränsa efterforskningen.

Av Ulla Sköld, medarbetare i Centrala soldatregistret, fick jag en förteckning över tolv torp som skulle finnas i socknen. I hopp om att finna torpens placering på gamla 1800-talskartor besökte Ulla Sköld och jag Lantmäteriet i Västerås. Vi (läs Ulla) lyckades delvis med uppgiften, några av torpen kunde vi dock inte placera.

Jag tog nu, som vid andra tillfällen, kontakt med Holger Carlsson, intresserad släktforskare i Hallstahammar, och berättade om vårt dilemma. Efter en tid hade han tagit fram uppgifter om soldater från husförhörslängder och generalmönsterrullor. Bilden klarnade betydligt men vid Åskebro, Utnäs och Mölntorp fanns fortfarande oklarheter.

Rune Bergström, åldermannen i Håskesta, anslöt sig nu till projektet. Med hans lokalkännedom kunde jag med betryggande säkerhet placera soldattorpen på kartan. Trots förnyat besök på Lantmäteriet, sökande i mikrofilm och efterforskningar hos byns folk kunde full klarhet inte uppnås. Hoppas ändå att mitt löfte från mars har infriats.

Hur soldatkvinnorna med alla barnen hade det finns inte mycket att finna i litteraturen. Här kom Ulla Sköld till min räddning. Med hennes ord får vi äntligen lära lite om den bortglömda gruppen.

Ett hjärtligt tack till Ulla, Holger och Rune som deltog i detta ideella arbete och utan vars hjälp det inte blivit mycket att skriva om.

Tack också, Ingegerd Norr, för illustrationerna.

Kolbäck i juni 2005

Kurt Larsson

Soldater och soldattorp i Säby socken i slutet av 1800-talet

Är det något att skriva om? Ja, det är det allt, om man betänker att var tionde vuxen man var soldat. 1860 fanns det 281 män och 323 kvinnor i Säby socken.

Vi kan ännu se lämningar av några torp. De flesta har emellertid blivit ombyggda eller blivit ersatta av nya hus på gamla grunder.

Bakgrunden till soldattorpens tillkomst är i korthet följande.

Redan Gustav Vasa och hans söner ivrade för att soldaterna i den svenska armén skulle vara bofasta svenska (och finska) män. Det skulle bli både billigare och säkrare än att ha legosoldater. Man tog ut var tionde man till soldat. Under Sveriges stormaktstid behövde kungarna ständigt fler soldater att ersätta dem som stupade. Hur kunde man lösa den knuten, utan att sluta kriga?

Det bestämdes 1682 att bilda ett s.k. Indelningsverk som bland andra uppgifter hade att organisera ”det ständiga knektehållet och båtsmanshållet”. (Indelningsverket ersattes 1901 av värnpliktsarmén.)

Ett antal gårdar, en rote, skulle åta sig att skaffa och underhålla en soldat. För det befriades bönderna från utskrivning av soldater och fick på så sätt behålla sina drängar hemmavid.

Roten skulle förse soldaten med ett torp och jord att bruka samt lön och lön in natura, hemkall, dvs. utsäde, hö, ved etc.

Torpet skulle ha en storlek av 4 x 8 m, innehållande förstuga, stuga med spis och bakugn samt kammare. Den rekommenderade höjden på väggarna var sju ordinära stockar, ca 2 m. På ena långsidan skulle det finnas ett fönster som var en aln, ca 60 cm, i fyrkant.

En tavla med rotens nummer och namn skulle sitta synligt på stugan.

Till torpet hörde en ladugård rymmande fähus, lada och loge. Huset skulle vart tredje år genomgå ”torpsyn”, vilket var en inspektion av hur rotens bönder skötte det torp de lovat hålla soldaten med.

Till stugan skulle även finnas en bit mark på ett spannland, lika med ett halvt tunnland, ungefär 2 500 kvm, och det skulle vara socknens bästa jord som avdelades till soldaten. Dock visade det sig när jorden skulle fördelas att den bästa redan var upptagen.

För att bli rekryterad till soldat skulle man vara runt 20 år, ha god kroppsstyrka och vara utan "lyte, fel och bräckligheter" samt uppvisa betyg över god frejd (ordning o uppförande). Det var dock på generalmönstringen det avgjordes om han dugde.

Ett ledigt soldattorp hägrade, den unge mannen hörde sig för och lyckades han bli antagen kunde giftermål ske men först sedan kompanichefen godkänt kvinnan. Annars återstod drängtjänst eller möjligen en plats som statare på en herrgård.

Soldaterna fick anta rotens nummer och namn. Dock hände det att en soldat bad att få byta namnet. Exempel från Säby är

Utter/Lind, Höna/Tupp/Fors, Brun/Rask och Drake/Säfström.

Att tillhöra militären gav fast lön, kunskaper, utbildning och ingen husbonde att åtlyda, således en viss social status.

Tjänstgöringstiden var 25 år, i slutet på 1800-talet ca 20 år.

Soldaten skulle vart tredje år delta i en s.k. generalmönstring och varje år ett kortare möte om 1-3 veckor. Åren 1681-1906 var Salbohed exercisplats för Västmanlands regemente.

De outhärliga soldatkvinnorna

En viss status bör ju hustrun till den ståtliga mannen i den stiliga uniformen också ha haft. Han hade ju en utbildning utöver det vanliga och han ansågs vara en man att lita på. Systemet byggde på att han skulle ha en kvinna vid sin sida, en driftig kvinna, som skulle klara torpet och familjen när mannen var borta på övning eller ute i krig. Om mannen hade tur medförde hon en hemgift, som gav dem en god början på äktenskapet. Hustrun betydde mycket för soldatfamiljens ekonomi och anseende. Eftersom bönderna fått en ny börda, att hålla och utrusta en soldat, var deras inställning till knekten inte alltid så positiv och deras elakheter och oginhet fick även soldathustrun utstå. Om knektens jord brukades efter alla andras kunde det leda till missväxt och den redan fattiga familjen fick oförskyllt kämpa mot svälten. Om mannen kom hem frisk och färdig kunde livet gå sin gilla gång och hans möjligheter till extraarbete inbringade lite extra pengar. Församlingens födelse- och dopbok vittnar om soldaternas vistelse i hemmet. Under krigsår föds inga barn alls. Knekten, som blivit huvudsvag eller ofärdig i axeln, som förlorat fingrar eller mistat ögat vid kanalarbete eller fått ”döövhet i öronen” kunde ju inte längre tjäna och måste flytta från torpet. En del fick underhåll, men långt ifrån alla trots en tjänstetid på 15 år eller mer.

När hustrun följde med på ”julegången” och soldaten fått för många julsupar kunde hon forsla hem alla gåvor till torpet. (Julegång var en sedvänja där soldaten med hustru besökte rotens bönder och fick med sig smakbitar av det som rustats till julbordet.)

Om mannen aldrig kom tillbaka från kriget måste hustrun och barnen flytta från torpet, som den nye soldaten skulle ha. Gifta om sig kunde hon inte förrän man visste att han var död. Det var ett stort problem under Karl XII:s tid. Mannens lön fick hon inte ut, för den skulle rotebönderna ha till den nye. Om möjligt fick hon ta tjänst som piga eller deaja, så hon kunde livnära sig och barnen. Ibland gifte hon sig med den nya soldaten, som på det sättet räddade henne och barnen från fattigdom och tiggeri och han kunde flytta in i ett redan fungerande hushåll.

Hur drängen blir soldat

Vi skall se lite närmare på hur det gick till att leja en dräng till soldat och vad som sedan hände. Ett autentiskt fall från Löpdal lär oss det. Löpdal är en by som tillhörde Säby socken till 1971.

Den 15 januari 1844 föddes Axel Hellström i Köping.

Axel och hans generation var bland de första som fick skolundervisning genom socknens försorg. Folkskolestadgan om inrättande av skolgång kom nämligen den 18 juni 1842.

Vi får veta att Axel Hellström i 20-årsåldern hade tjänst som dräng på Kolbäcks Gästgivaregård. Gästgiveriet var medelpunkt för både boende och tillresta. Det var förmodligen där Axel fick kontakt med rotebönderna från Löpdal som sökte efter en blivande soldat.

Ett legokontrakt skrevs och undertecknades i Löpdal den 9 augusti 1866.

Några rader från kontraktet:

Lego Kontrakt

Emellan Intressenterne i Roten No 111 Säfström vid Westerås Compagni af Kongl Wästmanlands Regemente och den till Soldat uppvisade Drängen Axel Hellström från Kohlbackes Gästgifvaregård är följande Kontrakt till orubblig efterlefnad upprättadt nemligen...

I kontraktet regleras lön, bostad, naturatillgångar, lån av häst och tre åkturer till kvarnen årligen. Där fanns också en bestämmelse om villkoren efter lång och trogen tjänst.

Då soldaten för våre rote tjent ärligt, troget i 20 års tid får han af roten byggnadsplats och derjemte 6 kappland (924 kvm) odlingsmark att begagna för sin och sin hustrus öfrige lifstid.

Ett år senare den 2 mars 1867 blev drängen Hellström antagen som ”soldat No 111 Säfström vid Westerås Kompani af Kongl Westmanlands regemente”.

Axel Säfström gifte sig först 1874 med Selma Kristina Norell från Dingtuna. Axel var då 30 och Selma 28 år gamla.

Vid generalmönstringen den 29 januari 1887 avskedades soldat Axel Säfström på grund av ”sjuklighet enligt läkarbetyg”. Han blev då, vid 43 års ålder, utan försörjning för sig och sin familj.

Vi vet inte vari *sjukligheten* bestod men Axel bytte yrke och blev slaktare.

Förutom anlitad hos bönderna slaktade han uttjanta hästar från Strömsholm. För att inte arméns hästar skulle säljas vidare i stället för att slaktas, måste en hov av hästen sändas i retur som bevis.

(Sonen Karl Axel gick senare in i slakterirörelsen tills Västmanlands Läns Andelsslakteri bildades på 1940-talet.)

Före detta soldat Axel Säfström blev vid något tillfälle också marketentare.

Nedan ett utdrag från en överenskommelse den 24 mars 1893.

Emellan Kongl Lifregementets Grenadier Corps och Restauratören Axel Säfström är följande aftal upprättadt.

Undertecknad Säfström förbinder sig, under förutsättning af vederbörligt tillstånd, att under corpsens möten innevarande år å Utnäs löt tillhandahålla maldrycker och andra icke spirituösa drycker äfvensom mat åt truppen...

Utskänkningstillståndet för öl- och vinförsäljning beviljades den 27 april 1893.

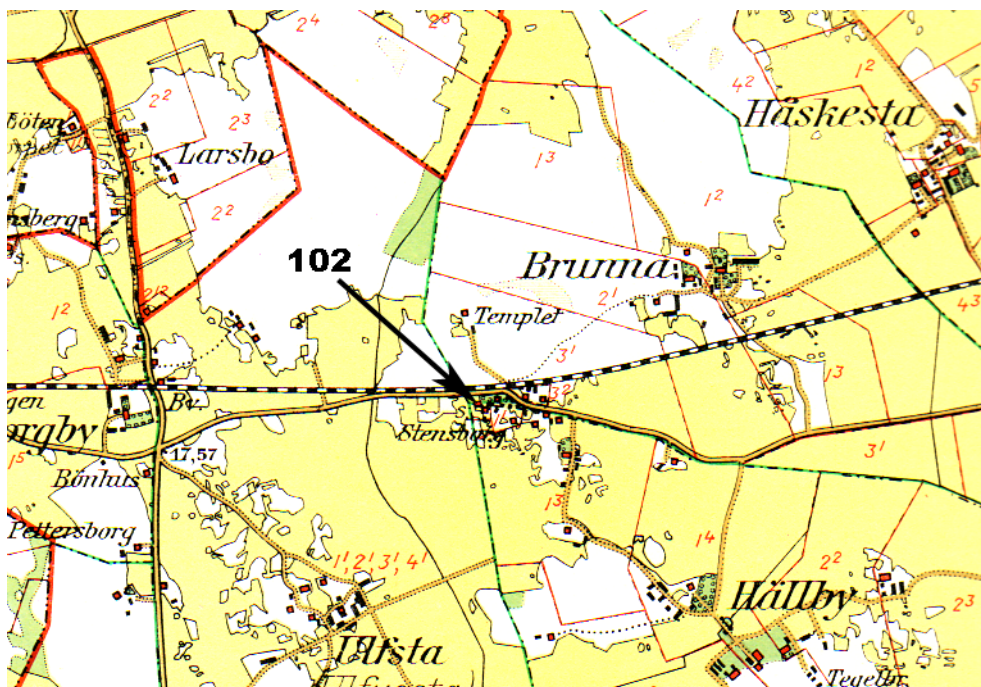
Den till soldatroten hörande tomten med torpet avstyckades 1903.

Fem år senare köpte Axel Säfström fastigheten för *everldlig tid* och 900 kronor.

Kungl Maj:ts Armé Förvaltning betalade ut ett underhåll till den gamle soldaten 32 år efter avskedet. Han fick 200 kr per år från januari 1919.

Axel Säfström, född Hellström, avled den 18 februari 1923 i en ålder av 79 år.

Källmaterialet om soldat Säfström har vi tacksamt fått tillgång till via familjen Karl-Åke Säfström i Löpdal

Hällby 8:1

102 Lind i Hällby

Johan Wilhelm Lind

Antagen

Gift 26/10 1890

Dotter 8/8 1891

Siste soldaten

född 21 juli 1867 i Fellingsbro

Troligen år 1888 efter flytt från Kolbäck.

Anna Lovisa Jansson född i Ramsberg

Maria Lovisa

102 Lind i Hällby

Karl Oskar Lind

förut kallad Lindgren

Antagen

Korpral

Distinktionskorpral

Erhöll svärdsmedalj

Utmönstrad

Civilt arbete

Gift 26/5 1859

Son 9/8 1861

Son 9/9 1864

Son 29/10 1873

Näst siste soldaten

född 1/12 1836 i Säby

14 maj 1856 vid 20 års ålder

13 april 1864

17 juni 1878 (furir)

15 maj 1879

Troligen 1888

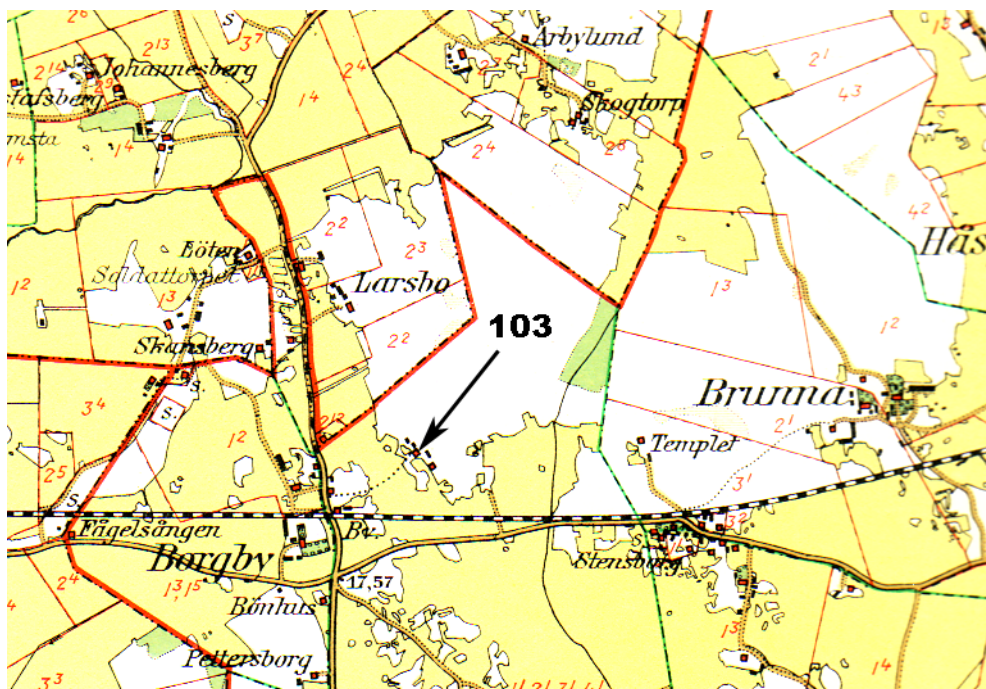
Fjärdingsman och skomakare

Emma Lovisa Lindström från Kärrbo

Oskar Magnus

August Wilhelm, blev skomakare

Karl Teodor, blev soldat

Ulfsta 7:1

103 Fors i Ulfsta

Karl Gustaf Fors
föret kallad Andersson
Antagen
Civilt arbete
Kvarboende på torpet
Gift 28/10 1882
Son 23/6 1883

Siste soldaten

född 10 juli 1858 i Munktorp

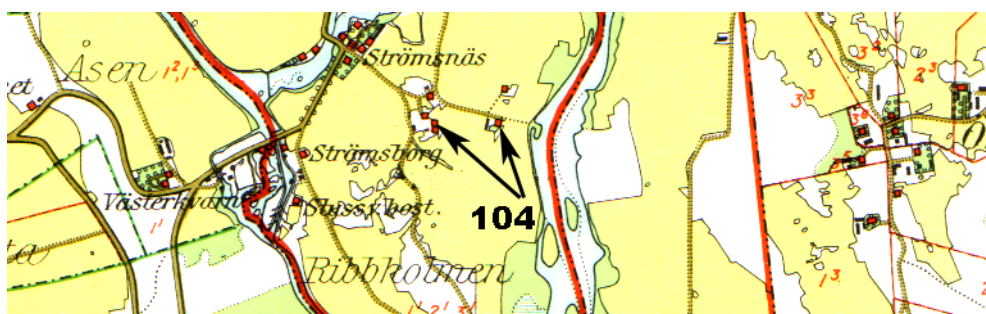
29 nov 1878

Arrendator

1882 enl. husförhörslängd

Johanna Gustafsson född i Munktorp

Gustaf Adolf Valentin

Ribbholmen 4:1

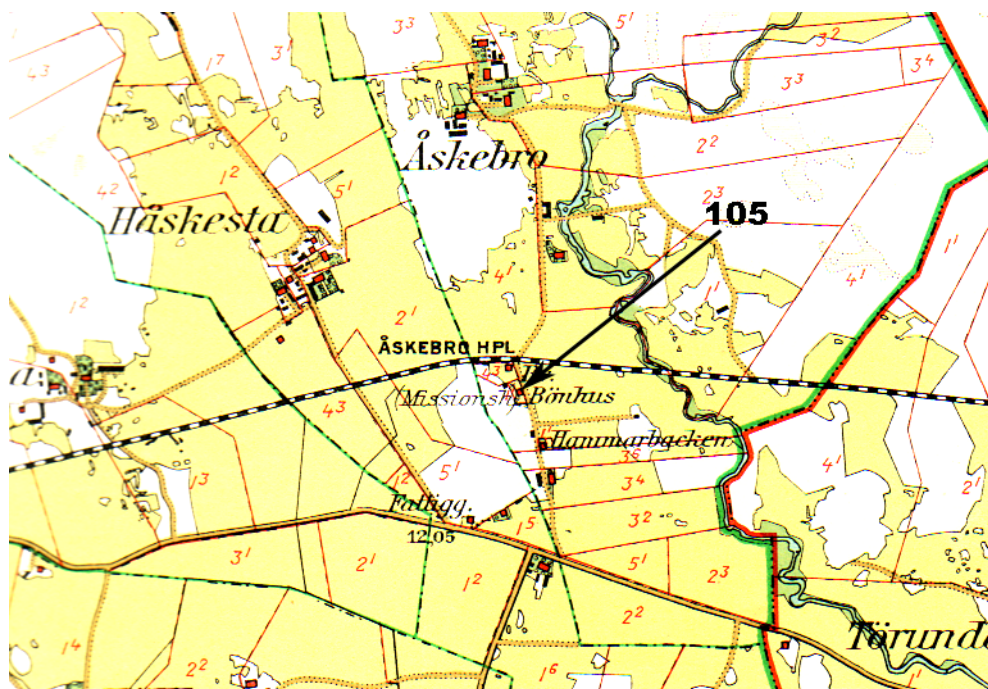
104 Ström / Härvström i Mölntorp

Vid slutet av 1800-talet fanns ingen soldat i Mölntorp.

Roten fick i stället betala ut ersättningen till fältmusikkåren.

1803 fanns i Mölntorp en soldat Ström.

Namnet Härvström har också återfunnits.

Åskebro 7:1

105 Rask i Åskebro

Johan Mauritz Rask
Ankom fr 2:a liefgardet
Vice korpral
Utmönstrad
Civilt arbete
Gift 4/5 1890
Son 29/5 1890
Dotter 24/7 1892

Siste soldaten

född 30 jan 1862 i Dingtuna

1887

1892

Fanns med i rullorna 1906

Stenarbetare

Anna W Amalia Lindberg f i Barkarö

Filip Mauritz

Ester Wilhelmina

105 Rask i Åskebro

Fredrik Leopold Rask
förut kallad Svedin
Antagen
Utmönstrad
Utflyttad till Stockholm 1887
Gift 23/03 1884
Son 16/12 1884
Son 19/2 1886

Näst siste soldaten

född 29 okt 1854 i Kolbäck

29 mars 1873 vid 19 års ålder

Troligen 1887

Helena Rörick född i Vinnerstad (E)

Fredrik Lasarus

Alfred Leopold

105 Rask i Åskebro

Anton Rask
Son 4/1 1865
Civilt arbete

Soldaten före Fredrik Leopold
född 15/7 1831 i Husby Dalarna
Johan Albert Högsberg (Rask)
Stenarbetare

Sonen Johan Albert Högsberg står antecknad som soldat i husförhörslängden och att han ankom från Tortuna 1883.

106 Blomqvist i Åskebro

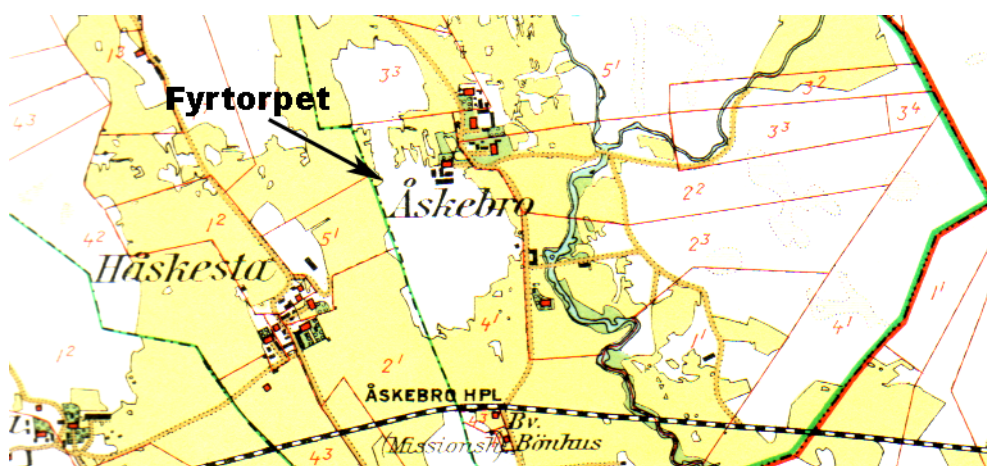
Anders Blomqvist
förut kallad Norström

Siste soldaten
född 27 mars 1848 i Nora bergsförs. (T)

Antagen
Vice korpral
Utmönstrad
Gift 15/4 1870
Son 2/6 1870
Son 13/7 1873
Dotter 6/8 1877

19 okt 1870
16 november 1875
1898, flyttade till Västerås.
Emma Lovisa Gustafsdotter Hössna (P)
Anders Viktor född i Svedvi
Gustaf Verner född i Säby
Hilda Katarina född i Säby

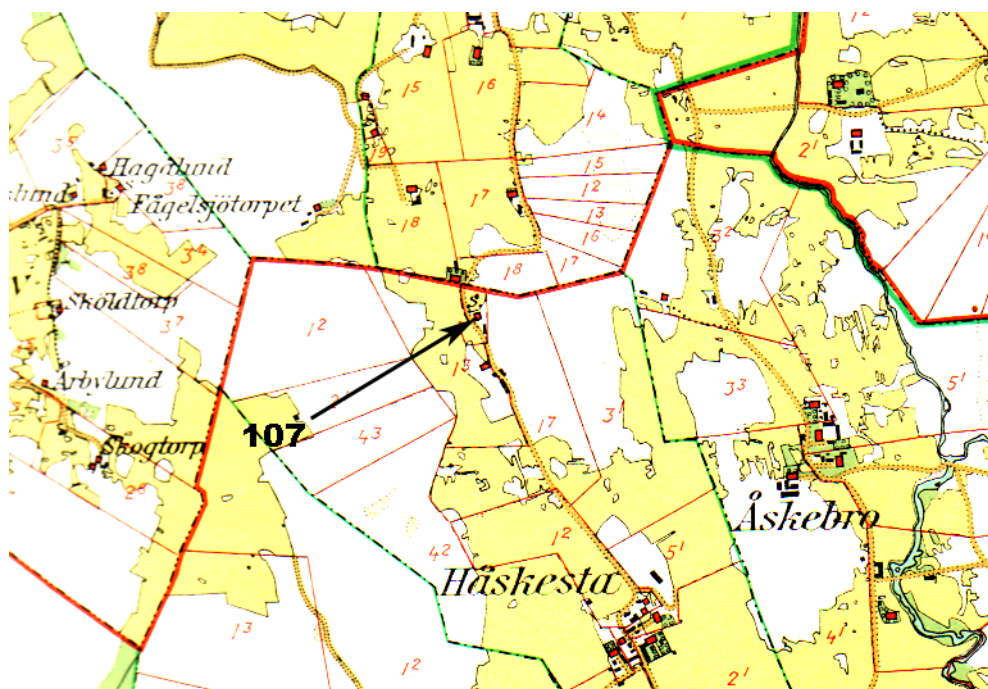
Tyvärr har 106 Blomqvists torp-placering inte kunnat fastställas.

Fyrtorpet

På en karta från 1760 fanns Fyrtorpet.

I Soldatregistret finner vi också 106 Johan FYR antagen 14/10 1834.

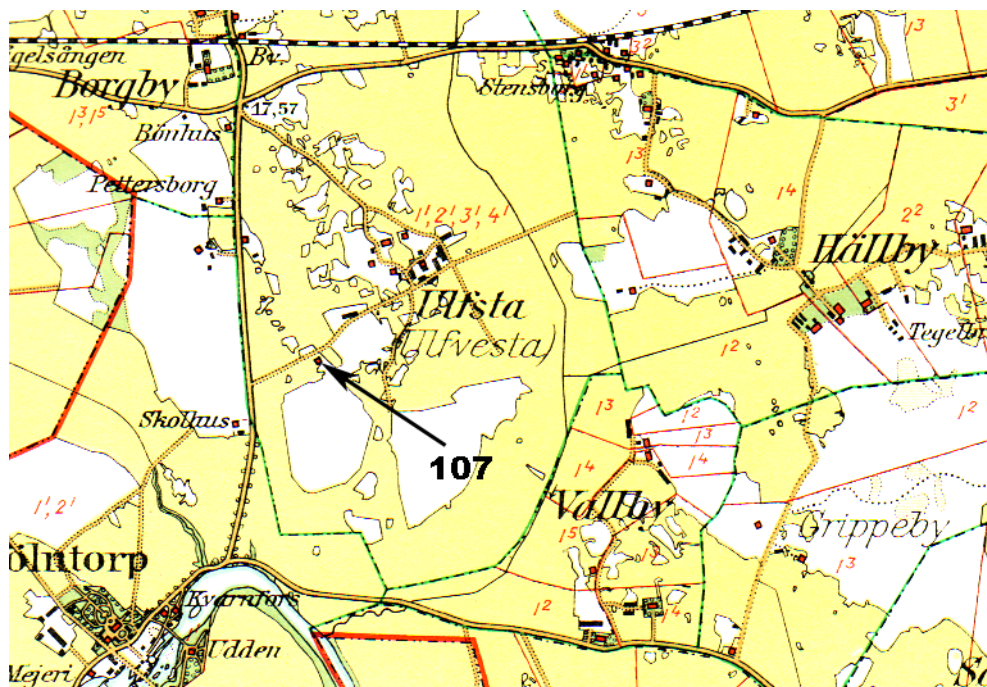
Håskesta 4:5

107 Kämpe i Håskesta Siste soldaten i slutet av 1700-talet
Torpet beboddes av Erik Kämpe, född 1794, senare ofärdig och pensionerad fram till sin död 1864.
Torpet beboddes från 1898 av Henning Petterssons familj. Mer om familjens dotter Ebba finns att läsa i jubileumsskriften Vår Hembygd.

107 Kämpe i Ulfsta , se nästa sida

Kämpstugan i Ulfsta i början av 1900-talet.

Ulfsta 7:4

107 Kämpe i Ulfsta

förut kallad Östling

Johan Erik Kämpe

Antagen

Korpral

Utmönstrad

Gift 21/11 1867

Son född 1868

Son 4/8 1871

Dotter 1/2 1874

Dotter 29/10 1876

Son 13/1 1880

Son 3/9 1885

Civilt arbete

Siste soldaten

född 6 nov 1846 i Säby

8 april 1865

17 juni 1878

Mellan 1886-1899 som distinktionskorpral

Karolina Larsdotter född i Götlunda

död 1883

Karl Rickard i Säby

Ida Karolina

Elin Maria

Knut Arvid

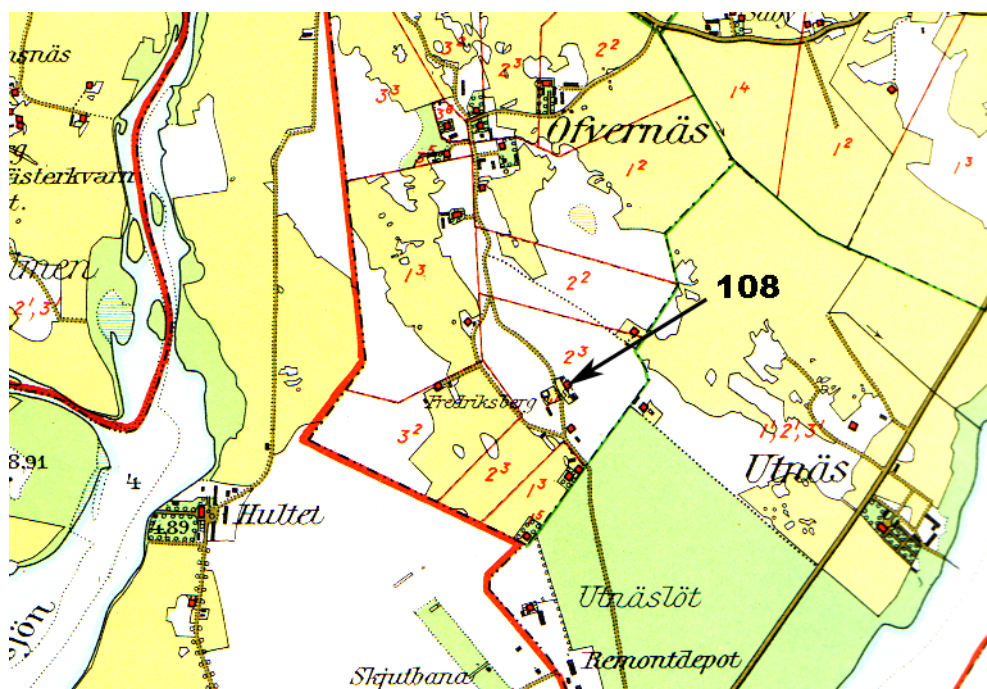
Erik Verner

Sten- och smidesarbetare

Ulfsta har tidigare tillhört Fiholm fideikommiss.

Den 14 mars 1911 arrenderar Axel Riddersporre av Fiholm ut

Kämpstugan till Mölntorps Aktiebolag, kontraktet undertecknades av Otto von Unge.

Övernäs 5:1

108 Säf i Övernäs

Lars Leonard Säf

Antagen

Civilt arbete

Gift 25/8 1887

Son 15/6 1891

Siste soldaten

född 28 sept 1864 i Säby

Troligen 1887

Timmerman

Anna Karolina Johansson från Fellingsbro

Erik Leonard

108 Säf i Övernäs

Carl Gustaf Säf

förut kallad Dalgren

Antagen

Utmönstrad

Gift 1855

Dotter 29/11 1860

Dotter 22/8 1862

Son 18/4 1872

Näst siste soldaten

född 28 april 1831 i Sala

16 dec 1854

Troligen 1886

Kristina Magdalena Holm född i Säby

Karolina Charlotta

Regina Lovisa

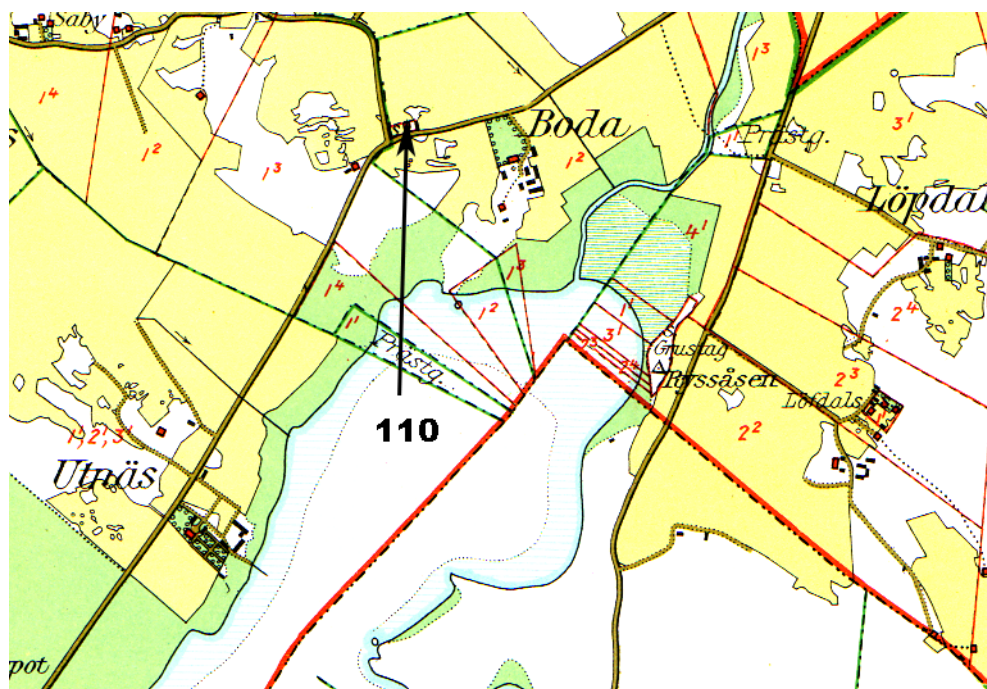
Karl Bernhard

109 Blomme i Utnäs

Volontären Johan August Karlsson blev den 1 juli 1884 förflyttad.

Numret blev indraget och lönen gick i stället till att försörja befäl på annan ort.

Vi har inte kunnat fastställa var torpet var beläget.

Boda 1:5

110 Dahl i Boda

Johan Albert Dahl

Antagen

Sjukvårdssoldat

Gift 25/5 1890

Dotter 8/9 1890

Son 22/2 1892

Son 1894

Son 1896

Son 1898

Dotter 1900

Siste soldaten

född 9 maj 1869 i Säby

1887

Matilda Charlotta Johansson, Svedvi

Elin Matilda född i Säby

Karl Albert

Erik Gustaf

Axel Georg

Johan Ludvig

Ebba Margareta

Trumslagare i Boda mellan åren 1891-1892

Johan Fredrik Johansson född 30 okt 1875 i Dingtuna

Skräddarlärning/Trumslagare

110 Dahl i Boda

Carl Erik Dahl

förut kallad Flygare

Antagen

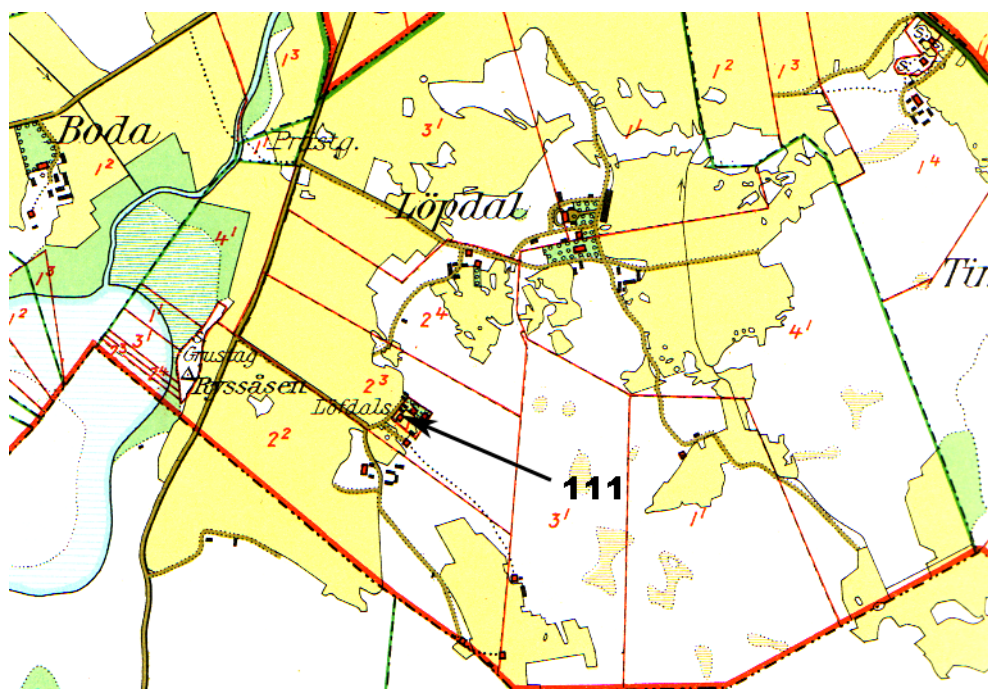
Avled

Näst siste soldaten

född 11 april 1863 i Skerike

15 mars 1882

10 juli 1887

Löpdal 5:1

111 Säfström i Löpdal

Gottfrid Säfström

Avflyttad till Västerås

Siste soldaten

född 1877 kom från Kolbäck

1902

111 Säfström i Löpdal

Johan Rickhard Säfström

Förut kallad Eriksson

Antagen

Avflyttad till Surahammar 1897

Näst siste soldaten

född 23 jan 1865, Irsta

1887 kom från Dingtuna

111 Säfström i Löpdal

Axel Säfström

förut kallad Hellström

Antagen

Utmönstrad

Gift 15/2 1874

Avliden

Dotter 3/3 1874

Dotter 1877

Son 29/11 1885

Dotter 22/11 1888

Civilt arbete

Soldaten dessförinnan

född 15 jan 1844, Köping

2 mars 1867

1887 p g a sjukdom

Selma Kristina Norell från Dingtuna

18 februari 1923

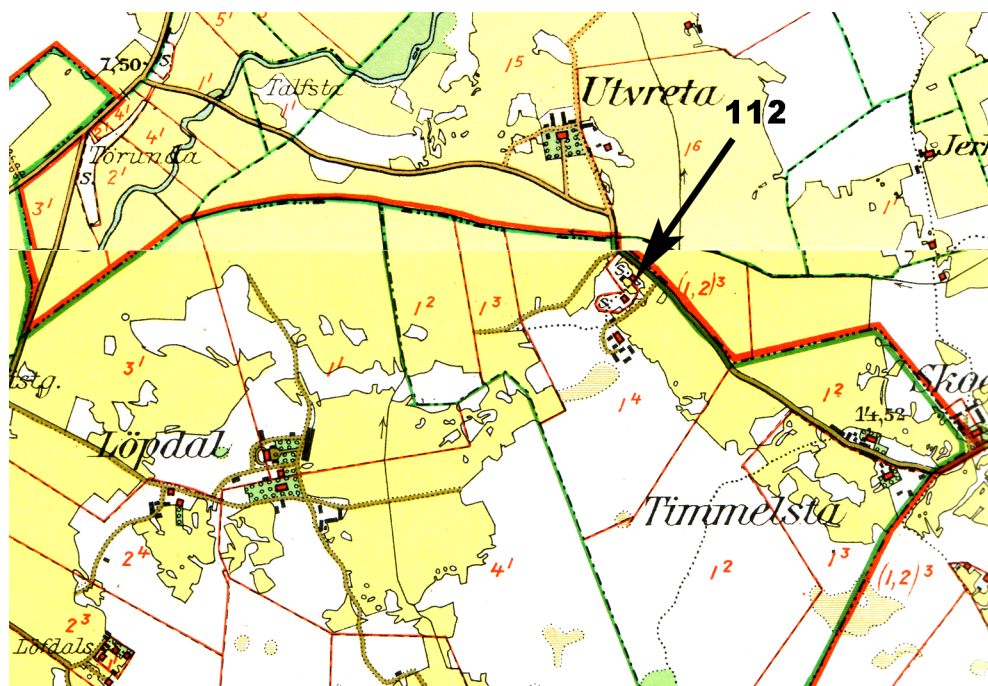
Edla Kristina född i Säby

Selma Karolina

Karl Axel

Axelina Wilhelmina

Slaktare/marketentare

Timmelsta 1:6

112 Lilja i Timmelsta

Karl August Lilja
föret kallad Hesselbäck
Antagen

Siste soldaten
född 2 juli 1842, Rytterne

Skarpskytt

15 okt 1864

Gift 23/10 1873

Johanna Wilhelmina Västman, Västerås

Dotter 21/6 1875

Josefina Wilhelmina född i Säby

Dotter 18/7 1879

Frida Elisabeth

Son 9/11 1885

Karl Rickard

Trumslagare i Timmelsta mellan åren 1889 - 1890

Carl Mauritz Wretling

född 17 aug 1865 från Dingtuna

Gift 17/10 1886

Emma Ulrika Jansdotter, Karlskoga

Son 28/10 1885

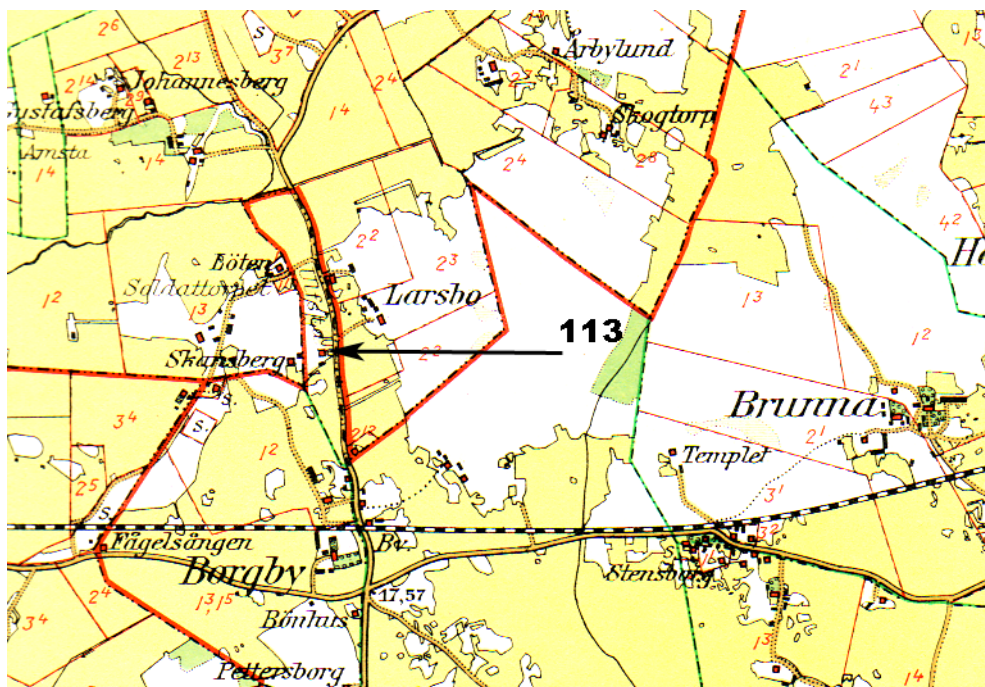
Carl Erik, Dingtuna (hustruns f. ä.)

Son 14/2 1888

Axel Valentin född i Dingtuna

Dotter 7/9 1890

Agnes Wiktorina född i Säby

Ulfsta 7:2

113 Gjers i Ulfsta

Klas August Gjers

Förut kallad Pettersson

Antagen

Utmönstrad

Gift 22/3 1875

Omgift 25/11 1876

Fosterdotter 17/4 1887

Civilt arbete

Avled

Siste soldaten

född 23 april, 1852 Vintrosa (T)

1 dec 1874

mellan 1900-1910

1:a hustru avled 4 okt 1876

Katarina Wilhelmina Holm, Säby

Elsa Augusta, Stockholm

Stenarbetare

på 1940-talet

Gjerstorpet ligger
efter vägen mellan
Borgby och
Årby.

Foto Daniel Sköld

Källor

Agneta Guillemot, Indelta soldater i det sena 1800-talets samhälle
Centrala Soldatregistret
Elfred Kumm, Indelt soldat och rotebonde
Generalmönsterrullor, Krigsarkivet
Grill C, Statistiskt sammandrag af Svenska Indelningsverket
Holger Carlsson, Soldater
Holm T, Kungl. Västmanlands Regementes Historia
Lars Ericson, Svenska knektar
Säby kyrkoarkivalier

Tidigare berättelser i serien Säby - Min Hembygd

- Del 1 Hembygdsföreningens bildande
 - Klockaren i Säby
 - Säby Manskör
 - Mölntorps Musikkår
- Del 2 Mölntorps Smidesfabrik
- Del 3 Mölntorps samhälle och skola
- Del 4 Alfred Eriksson, levnadshistoria.
- Del 5 Kvarnar och kvarnlivet i Mölntorp
- Del 6 Borgbylokalen
- Del 7 Fattigstugorna i Säby
- Del 8 Carl August Riddersporre, levnadshistoria.
- Del 9 Kittelbacken i Håskesta
- Del 10 Säby Elektriska Distributionsförening
- Del 11 Herrevadsbro, Kolbäck
- Del 12 Postgången i Säby
- Del 13 Sömmerskan från Kvarnfors
- Del 14 Sjukhemmet i Kolbäck

Den indelte soldaten saluterar sin hemkomst.